

Єлісєєва Олена Миколаївна, судова експертка
відділу економічних досліджень Полтавського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗРАХУНКУ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПІДПРИЄМСТВУ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF THE STUDY OF CALCULATING THE AMOUNT OF LOSSES, INCURRED TO THE CONSEQUENCES OF ENTERPRISE AS A RESULT OF RUSSIAN ARMED AGGRESSION

Анотація. Розглянуто сучасні аспекти законодавчого регулювання процесу визначення розміру збитків, завданих вітчизняним підприємствам внаслідок збройної агресії зі сторони Російської Федерації. Визначено основні показники, що підлягають оцінці під час визначення розміру збитків. Проаналізовано перелік необхідних документів, що підтверджують факт знищення / пошкодження майна. Обґрунтовано необхідність розробки та впровадження на державному рівні єдиної методики для визначення розміру шкоди і збитків, завданих підприємству внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Надано системний аналіз нормативно-законодавчого забезпечення та означено особливості проведення судової економічної експертизи під час дослідження розрахунку розміру збитків, завданих збройною агресією.

Ключові слова: судова економічна експертиза, розмір матеріальної шкоди (збитки), економічні втрати підприємства.

Abstract. The modern aspects of legislative regulation of the process of determining the amount of damage caused to domestic enterprises as a result of armed aggression by the Russian Federation are considered. The main indicators to be assessed during the determination of the amount of damage have been determined. The list of necessary documents confirming the fact of destruction / damage of property is analyzed. The necessity of developing and implementing at the state level a unified methodology for determining the amount of damage and losses caused to the enterprise as a result of the armed aggression of the Russian Federation is substantiated. A systematic analysis of regulatory and legislative support is provided and the features of conducting a forensic economic examination during the study of calculating the amount of damage caused by armed aggression are determined.

Key words: forensic economic examination, the amount of material damage (losses), economic losses of the enterprise.

Вступ. Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила численні руйнування та втрати майна громадян, суб'єктів господарювання, державних органів та органів місцевого самоврядування. Тому впровадження нормативно-правових актів, які визначають порядок оцінки вартості пошкодженого майна та механізми отримання відповідної компенсації, є одним з першочергових завдань української влади.

Постановка проблеми. Нормативно-законодавче забезпечення щодо проведення судової економічної експертизи під час дослідження розрахунку розміру збитків, завданих вітчизняним підприємствам збройною агресією зі сторони РФ, а також практичні рекомендації щодо процесуального забезпечення, наразі відсутні. Нормативно не встановлена методика визначення основних показників, що підлягають оцінці.

У зв'язку з вищесказаним, сучасні методичні підходи, що застосовуються під час дослідження розрахунку розміру збитків, стосовно матеріальної шкоди, завданої збройною агресією, потребують суттєвого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти дослідження завданих збитків завжди вимагали підвищеної уваги експертів-економістів. Дискусію викликало твердження, що збитки як економічна категорія є від'ємним значенням результатів діяльності суб'єкта господарювання, за якого витрати перевищують доходи, для отримання яких вказані витрати були здійснені. Водночас науковцями провідних експертних установ неодноразово наголошувалося, що у компетенції експерта-економіста є документальне підтвердження розрахунку завданої матеріальної шкоди (збитків), визначеної відповідними органами фінансового чи податкового контролю [1, с. 361; 2, с. 377]. Методикою [3, с. 7] передбачено, що дослідженню підлягають будь-які втрати, незалежно від підстав їх виникнення. Практичні рекомендації щодо дослідження розрахунку завданих збитків передбачають їх визначення шляхом встановлення змін у складі активів суб'єкта господарювання [4, с. 143].

З початком російсько-української війни у 2014 р. загострилося питання всебічного врахування прямих та непрямих деструктивних наслідків (економічних, соціальних, екологічних) збройного конфлікту. У цьому аспекті С. В. Івановим запропоновано визначати збитки підприємству не стільки ступенем фізичного руйнування, скільки скороченням його виробничих можливостей, втратою економічних ресурсів, важливих для виконання виробничих і соціальних функцій [5, с. 71]. Також у нових умовах пропонувався перегляд порядку параметричного розв'язку функції вартості окремих активів, який передбачав оптимістичний (без втрат), модальний (найімовірніший) та песимістичний (найгірший) варіанти економічних показників господарського використання активу (наприкладі земельної ділянки) [6, с. 149].

Повномасштабне вторгнення російських збройних формувань на територію України у лютому 2022 р. продовжує спричиняти масові людські жертви, знищення виробничих, інфраструктурних та житлових активів. Встановлення розміру завданих збитків часто унеможлиблюється загрозою життю дослідників, втратою необхідних документів, тобто, супроводжується апріорною інформаційною невизначеністю. У таких умовах науковцями Національної академії наук України, крім інших методів, запропоновано застосування непрямих методів

візуального узагальнення [7, с. 24]. Також існують приклади визначення втрат фізичного капіталу шляхом застосування середньої вартості одиниці типового об'єкта (школа, лікарня тощо) [8, с. 7]. Практично значущим є порівняльний аналіз базисних показників стану ресурсів до та після повномасштабного вторгнення російських військ з коригуванням на відповідний коефіцієнт тяжкості руйнувань [9, с. 2], що ґрунтується на методологічних розробках від Світового банку і ФАО швидкої оцінки наслідків стихійних лих [10; 11].

Будь-які сумніви та невизначеності стосовно розрахованого розміру збитків у суді може позбавити потерпілу сторону належного відшкодування. Науково-методологічний інструментарій судової економічної експертизи передбачає повне і всебічне обґрунтування висновку експерта. Водночас застосування розглянутих методів потребує не тільки конкретизації та суттєвого доповнення, а й закріплення на законодавчому рівні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні на розгляд Верховної Ради України внесено два законопроекти:

- від 24.03.2022 № 7198 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [12];

- від 22.03.2022 № 7193 «Про державну реєстрацію збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [13].

У законопроекті № 7198 [12] право на отримання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, для підприємств не передбачено. Натомість, законопроектом № 7193 [13] передбачається регулювання відносин, що виникають у сфері державної реєстрації розміру збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Розмір збитку постраждалому за таких умов пропонується визначати шляхом стандартизованої оцінки у випадках і за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України, та шляхом проведення незалежної оцінки збитків відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». Основними складовими механізму визначення розміру збитків при цьому є постраждалий суб'єкт, акт оцінки та збиток. Вартість майна та розмір збитків, відповідно до складеного акта оцінки, підлягатиме державній реєстрації.

20 березня 2022 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [14]. Його нормами визначені основні напрями, за якими будуть розроблені методики для оцінки шкоди і збитків, завданих унаслідок російської збройної агресії.

Одним із таких напрямів є встановлення економічних втрат підприємств, що включає втрати державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв), та підприємств недержавної форми власності, внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Основними показниками, що підлягають оцінці за цим напрямом, є [14]:

- вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна;
- вартість втрачених фінансових активів;
- упущена вигода;
- втрати від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих

на тимчасово окупованих територіях.

У Порядку № 326 також зазначено, що визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом покладається на міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, які є уповноваженими органами управління, а також обласні, Київську міську держадміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації), а визначення шкоди і збитків підприємств здійснюється відповідно до методики, затвердженої спільним наказом Мінекономіки та Фонду державного майна за погодженням з Мінреінтеграції [14].

Порядок № 326 містить додаток «Загальні засади оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії Російської Федерації». У ньому зафіксовані організаційні засади оцінки збитків та методичні засади визначення розміру збитків, спричинених збройною агресією, якими визначено основні методичні настанови, що повинні враховуватися в оціночних процедурах під час розроблення методик оцінки шкоди та збитків [14].

Однак і сьогодні питання щодо затвердження методики для визначення шкоди і збитків, завданих підприємству внаслідок збройної агресії Російської Федерації, за напрямом «економічні втрати підприємств», є відкритим. Тобто, чіткого механізму визначення вищезазначених шкоди і збитків на законодавчому рівні не встановлено, тому постраждалі суб'єкти і надалі можуть керуватися загальними правилами підтвердження збитків.

У п. 2 ст. 20 Господарського кодексу України визначено, що кожен суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі шляхом відшкодування збитків [15].

Згідно з п. 2 ст. 224 Господарського кодексу України, збитками є витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною [15].

Згідно з нормами ст. 22 Цивільного кодексу України, збитками є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які вона зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [16].

Отже, чинне законодавство визначає збитки як понесені втрати майна, активів, доходів. При цьому, розрахунок розміру збитків потребує документального обґрунтування, яке забезпечується даними бухгалтерського обліку й експертної оцінки.

На нашу думку, з метою забезпечення можливості проведення розрахунку розміру збитків підприємству доцільно вже сьогодні підготувати необхідні документи, що підтверджують факт знищення/пошкодження майна. До складу таких документів можна віднести: документи, що посвідчують право власності на майно, технічної документації (технічні паспорти, проектно-кошторисна документація тощо); організаційно-розпорядчі документи підприємства щодо: неможливості використання майна через втрату контролю над ним, знищення/пошкодження майна, призупинення діяльності окремих підрозділів підприємства, або підприємства загалом; проведення інвентаризації майна; проведення технічної інвентаризації майна для отримання висновків руйнування/пошкодження виробничого та/або нерухомого майна; документів щодо господарської діяльності підприємства, бухгалтерських документів стосовно минулих, поточних та запланованих обсягів господарської діяльності, які обґрунтовують розрахунок розміру збитків підприємства.

Окрім розрахунку розміру збитків, Порядком № 326 передбачено також визначення упущеної вигоди [14]. Так, згідно зі ст. 225 Господарського кодексу України, до складу збитків включається неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у випадку належного виконання зобов'язання другою стороною [15].

Відповідно до ст. 22 Цивільного кодексу України, упущена вигода – це доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене [16].

Підприємству, для підтвердження розрахунку розміру упущеної вигоди, необхідно підготувати засвідчені копії укладених чинних договорів та тих, що планувалися до виконання, а також відповідної первинної документації, що містить відомості про господарські операції. За необхідності додаються виписки з банківських рахунків, платіжні доручення, що підтверджують певні надходження за цими договорами або від цих контрагентів у попередніх періодах (за наявності), а також листування з контрагентами щодо намірів провести прибуткові господарські операції. З точки зору документального забезпечення, розмір неодержаних доходів через війну у формі упущеної вигоди

підприємство може встановити, провівши аудиторську перевірку за період від 24 лютого 2022 р. У такий спосіб буде зафіксовано зниження чи відсутність доходів з початком повномасштабного вторгнення військових підрозділів Російської Федерації.

Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань визначено, що у випадку встановлення фактів крадіжок, псування цінностей, аварій чи пожежі проведення інвентаризації є обов'язковим [17].

Під час інвентаризації встановлюється фактична наявність цінностей, їх стан, дані щодо яких у подальшому порівнюються з даними бухгалтерського обліку. За результатами інвентаризації виявляються нестачі або надлишки майна. У цьому контексті варто наголосити, що збитки під час інвентаризації не встановлюються.

Зі свого боку, відповідно до ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», проведення оцінки майна є обов'язковим при визначенні збитків або розміру відшкодування у випадках, встановлених законом. Статтею 3 цього Закону визначено, що незалежною оцінкою майна вважається оцінка, що проведена суб'єктом оціночної діяльності [18].

Тобто, вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, для включення його до розрахунку розміру збитків, має бути підтверджена документально. У цьому питанні треба спиратися на норми Порядку № 116 [19], в якому зазначено, що розмір збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей визначається шляхом проведення незалежної оцінки відповідно до національних стандартів оцінки.

Отже, майно, стосовно якого під час проведення інвентаризації встановлено нестачу, відповідно до Порядку № 116 підлягає незалежному оцінюванню для подальшого врахування при розрахунку розміру збитків (рис. 1).

Узагальнюючи, варто зазначити, що проведення розрахунку розміру економічного показника майнової шкоди (збитків) та оцінки майна, нестачу якого виявлено під час інвентаризації, не належить до завдань судової економічної експертизи.

Висновки. Одним з основних завдань судової економічної експертизи є визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі, розрахунків втраченої вигоди та економічного показника майнової шкоди (збитків).

З метою повного та всебічного дослідження розрахунку розміру збитків, завданих підприємству збройною агресією з боку Російської Федерації, призначається судова економічна експертиза. Дослідженню підлягають матеріали розрахунку збитків, що виконані на підставі встановленого розміру нестачі майна, документів про рух та залишки майна, які будуть об'єктами судового розгляду для подальшої компенсації завданої матеріальної шкоди.

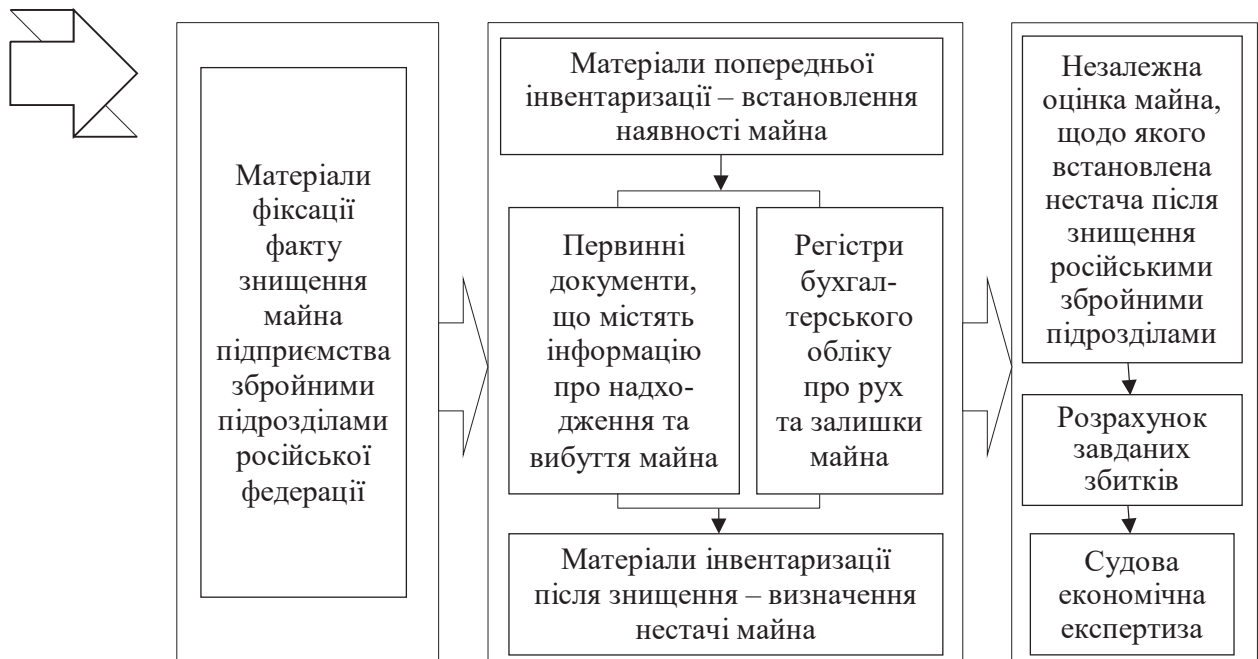

Рис. 1. Концептуальна схема дослідження розрахунку розміру збитків, завданих внаслідок фізичного знищення майна підприємства збройними підрозділами Російської Федерації, при проведенні судової економічної експертизи

Джерело: власна розробка автора

Перелік використаних джерел:

1. Буколова В. В. Проблемні аспекти вирішення питань щодо документального підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 357–361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2016_16_49 (дата звернення: 28.09.2022).
2. Аніщенко О. В., Данильченко О. Л. Збитки як предмет судової економічної експертизи у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 20. С. 367–377. DOI: 10.32353/khrife.2.2019.28
3. Рогоза В. М., Чередніченко А. П., Педь І. В. Вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків : методика. Київ : Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, 2012. 46 с.
4. Дивнич А. В., Костюк В. Б. Економічна природа категорії збитків суб'єктів господарювання при проведенні судових економічних експертиз. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали VIII Міжвідомчої конференції, м. Київ, 27 листопада 2019 р. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2019. С. 140–143. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/15822> (дата звернення: 28.09.2022).
5. Іванов С. В. Вплив збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства : монографія. Дніпропетровськ : Видавець Маковецький, 2015. 175 с. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/2.pdf> (дата звернення: 28.09.2022).
6. Дивнич А. В., Статівка Д. І. Вплив дестабілізаційних чинників під час здійснення експертної грошової оцінки вартості земель сільськогосподарського призначення. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2. С. 145–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2015_2_22 (дата звернення: 28.09.2022).
7. Дідух Я. П. Екосистемний підхід до оцінки збитків, завданих воєнними діями. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 6. С. 17–26. DOI: 10.15407/visn2022.06.017

8. Економіка України під час війни: оперативна оцінка, квітень 2022 : аналітична записка / Г. В. Вишлінський та ін. Київ : Центр економічної стратегії, 2022. 23 с. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/UKR_Економіка-України-під-час-війни.pdf (дата звернення: 28.09.2022).

9. Нейтер Р., Стольнікович Г., Нів'євський О. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Київ : KSE Center for Food and Land Use Research, 2022. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf (дата звернення: 28.09.2022).

10. Agriculture, Livestock, Fisheries & Forestry. PDNA Guidelines Volume B / GFDRR, World Bank Group, European Union, United Nations. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/fr/341131493098412619/pdf/114518-WP-PUBLIC-ADD-SERIES-pdna-guidelines-vol-b-agriculture-livestock-fisheries-forestry-0.pdf> (date of application: 28.09.2022).

11. Conforti P., Markova G., Tochkov D. FAO's methodology for damage and loss assessment in agriculture. Rome : Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2020. 35 p. URL: <https://www.fao.org/3/ca6990en/CA6990EN.pdf> (date of application: 28.09.2022).

12. Проект Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, від 24 березня 2022 р. № 7198 / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283> (дата звернення: 28.09.2022).

13. Проект Закону про державну реєстрацію збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, від 22 березня 2022 р. № 7193 / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39262> (дата звернення: 28.09.2022).

14. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 (зі змінами та доповненнями) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

15. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

17. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань : Наказ Міністерства фінансів України від 2 вересня 2014 р. № 879 (зі змінами та доповненнями) / Міністерство фінансів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

18. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

19. Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116 (зі змінами та доповненнями) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-96-п#Text> (дата звернення: 28.09.2022).

References:

1. Bukolova, V. V. (2016). Problemni aspekty vyrishennia pytan shchodo dokumentalnoho pidtverdzhennia rozmiru materialnoi shkody (zbytkiv) [Problematic aspects of solving issues regarding documentary confirmation of the amount of material damage (losses)]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic examination and criminology*, iss. 16, pp. 357–361. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2016_16_49 [in Ukrainian].

2. Anishchenko, O. V., & Danylchenko, O. L. (2019). Zbytky yak predmet sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy u kryminalnomu provadzhenni [Damages as a subject of judicial economic examination in criminal proceedings]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic examination and criminology*, iss. 20, pp. 367–377. DOI: 10.32353/khrife.2.2019.28 [in Ukrainian].
3. Rohoza, V. M., Cherednichenko, A. P., & Ped, I. V. (2012). *Vyrishennia sudovo-ekonomichnoi ekspertyzoiu pytan shchodo sprychynennia materialnykh zbytkiv: metodyka* [Solving issues related to causing material losses by forensic and economic expertise: methodology]. Kyiv: Kyiv Scientific and Research Institute of Forensic Expertise, 46 p. [in Ukrainian].
4. Dyvnych, A. V., & Kostiuk, V. B. (2019). Ekonomichna pryroda katehorii zbytkiv subiektiv hospodariuvannia pry provedenni sudovykh ekonomichnykh ekspertyz [The economic nature of the category of losses of economic entities during the conduct of judicial economic examinations]. *Materialy VIII Mizhvidomchoi konferentsii “Teoriia ta praktyka sudovo-ekspertnoi diialnosti”* [Proceedings of the VIII Interdepartmental conference “Theory and practice of forensic expert activity”] (Kyiv, November 27, 2019). Kyiv: National Academy of Internal Affairs, pp. 140–143. Retrieved from: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/15822> [in Ukrainian].
5. Ivanov, S. V. (2015). *Vplyv zbroinoho konfliktu (viiny, boiovykh dii) na vartist pidpriemstva: monohrafiia* [The influence of armed conflict (war, hostilities) on the value of the enterprise: monograph]. Dnipropetrovsk: Publisher Makovetsky, 175 p. Retrieved from: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/2.pdf> [in Ukrainian].
6. Dyvnych, A. V., & Stativka, D. I. (2015). Vplyv destabilizatsiinykh chynnykh pid chas zdiisnennia ekspertnoi hroshovoi otsinky vartosti zemel silskohospodarskoho pryznachennia [The influence of destabilizing factors during the implementation of an expert monetary assessment of the value of agricultural land]. *Kryminalistychnyi visnyk – Forensic bulletin*, no. 2, pp. 145–150. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2015_2_22 [in Ukrainian].
7. Didukh, Ya. P. (2022). Ekosystemnyi pidkhid do otsinky zbytkiv, zavdanykh voiennymi diiamy [An ecosystem approach to the assessment of damage caused by military actions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 6, pp. 17–26. DOI: 10.15407/visn2022.06.017 [in Ukrainian].
8. Vyshlinskyi, H. V. et al. (2022). *Ekonomika Ukrainy pid chas viiny: operatyvna otsinka, kviten 2022: analitychna zapyska* [Ukraine's wartime economy: an operational assessment, April 2022: analytical note]. Kyiv: Center for Economic Strategy, 23 p. Retrieved from: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/UKR_Економіка-України-під-час-війни.pdf [in Ukrainian].
9. Neiter, R., Stolnikovych, H., & Nivievskyi, O. (2022). *Ohliad zbytkiv vid viiny v silskomu hospodarstvi Ukrainy. Nepriama otsinka poshkodzhennia* [Review of war damage in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment]. Kyiv: KSE Center for Food and Land Use Research. Retrieved from: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf [in Ukrainian].
10. GFDRR, World Bank Group, European Union, United Nations (n. d.). Agriculture, Livestock, Fisheries & Forestry. PDNA Guidelines Volume B. Retrieved from: <https://documents1.worldbank.org/curated/fr/341131493098412619/pdf/114518-WP-PUBLIC-ADD-SERIES-pdna-guidelines-vol-b-agriculture-livestock-fisheries-forestry-0.pdf> [in English].
11. Conforti, P., Markova, G., & Tochkov, D. (2020). *FAO's methodology for damage and loss assessment in agriculture*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 35 p. Retrieved from: <https://www.fao.org/3/ca6990en/CA6990EN.pdf> [in English].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2022a). Proekt Zakonu pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii ob'ektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii, vid 24 bereznia 2022 r. № 7198 [Draft Law on compensation for damage and destruction of certain categories of real estate objects as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the

military aggression of the Russian Federation, dated March 24, 2022 № 7198]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283> [in Ukrainian].

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2022b). Proekt Zakonu pro derzhavnu reiestratsiiu zbytkiv, zavdanykh vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, vid 22 bereznia 2022 r. № 7193 [Draft Law on state registration of damages caused as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, dated March 22, 2022 № 7193]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39262> [in Ukrainian].

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022). Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 bereznia 2022 r. № 326 (zi zminamy ta dopovnenniamy) [On the approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2022 № 326 (with changes and additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-n#Text> [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2003a). Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 № 436-IV (with changes and additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2003b). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV (with changes and additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].

17. Ministry of Finance of Ukraine (2014). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro inventaryzatsiiu aktyviv ta zoboviazan: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 2 veresnia 2014 r. № 879 (zi zminamy ta dopovnenniamy) [On the approval of the Regulation on the inventory of assets and liabilities: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated September 2, 2014 № 879 (with changes and additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text> [in Ukrainian].

18. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 12 lypnia 2001 r. № 2658-III (zi zminamy ta dopovnenniamy) [On valuation of property, property rights and professional valuation activities in Ukraine: Law of Ukraine dated July 12, 2001 № 2658-III (with changes and additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> [in Ukrainian].

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (1996). Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia rozmiru zbytkiv vid rozkradannia, nestachi, znyshchennia (psuvannia) materialnykh tsinnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 sichnia 1996 r. № 116 (zi zminamy ta dopovnenniamy) [On the approval of the Procedure for determining the amount of damages from theft, shortage, destruction (damage) of material values: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 22, 1996 № 116 (with changes and additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-96-n#Text> [in Ukrainian].

